

Laicii (mirenii) în Biserica Ortodoxă Română

- Schiță istorică -

Prof. Emilian POPESCU

Laicii – bărbați și femei – sunt un element constitutiv esențial al Bisericii, fără de care nu se poate concepe viața bisericească. Dacă este adevărat că unde este episcopul, acolo este și biserica, tot atât de adevărat este că episcopul fără credincioși nu reprezintă biserica¹. Prin urmare, ierarhii, clerul și poporul (laicii) formează întreaga biserică, ale cărei elemente nu pot fi concepute separat, pentru ca organismul bisericesc să poată exista și funcționa normal.

A aborda acum cu precădere problema laicatului românesc, în starea și misiunea sa în cursul istoriei noastre bisericești și naționale, pentru a scoate învățăminte și îndemnuri pentru prezent, nu este un lucru ușor, deoarece spre deosebire de cler, ierarhi, despre care se scrie mult în cărțile de specialitate, celelalte mădulare ale Bisericii sunt menționate sporadic și nu în toate perioadele istorice. Cu toate acestea, multe documente conțin informații și despre poporul de rând, de aceea istoria Bisericii trebuie să-și îndrepte atenția și asupra lui. Încercarea de a găsi în lucrările de până acum știri despre laicat n-a avut succes și de aceea m-am și gândit să propun unui doctorand ca temă pentru o teză de doctorat: *Laicatul (mirenii) în Biserica Ortodoxă Română (B.O.R.) în trecut și astăzi*. Cartea lui Liviu Stan, *Mirenii în Biserică*, este un studiu canonic-istoric privitor la Biserica Universală (Ortodoxă, Romano-Catolică și Protestantă) în care se folosește mult bibliografie slavă, dar nu se cercetează documentele românești. Neexistând cercetări asupra Bisericii românești, ele n-au putut fi folosite aici. Presupunem totuși că realitățile românești nu s-au deosebit esențial de cele ale Bisericii ortodoxe răsăritene, cu care au fost în permanent contact timp de milenii.

Am spus *laicii* sau *mirenii*, pentru că trebuie găsit termenul cel mai potrivit pentru a denumi mădularele, poporul credincios din Biserică.

În această privință, sunt de făcut câteva observații. Termenul *laicat* ori *laicii* derivă de la cuvântul grecesc *λαός* = popor, care a dat adjectivul *λαϊκός*, folosit în această calitate, dar și substantivizat. În izvoare îi găsim pe laici formând o

¹ Liviu Stan, *Mirenii în Biserică. Importanța elementului mirean în Biserică și participarea lui la exercitarea puterii bisericești. Studiu canonic-istoric*, Sibiu, 1939, p. 24.

categorii aparte, deosebită de ierarhie și cler, atât în lumea Vechiului Testament, cât și în cea creștină. Referindu-se la perioada vechi-testamentară, Sfântul Clement Romanul sintetizează în felul următor categoriile constitutive ale poporului: „Arhierelui îi sunt date slujiri proprii, preoților li s-a orânduit loc propriu, leviților le sunt puse diaconii proprii, iar laicului îi sunt date porunci pentru laici” (ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται)².

În creștinism, laicii sunt arătați de Sfinții Părinți ca o stare, categorie (τάγμα) inferioară clerului. Sfântul Vasile cel Mare (Scris. 188, can. 3) zice: „Diaconul care a desfrânat după ce a fost hirotonit, va fi îndepărtat din diaconie, dar o dată coborât în rândul laicilor (εἰς δὲ τῶν λαϊκῶν ἀποσθεῖς τόπον· νυ’ α φι σχος διν χομμιννε, τῆς κοινωνίας οὐκ εἰρχθήσεται)”. Comuniunea este înțeleasă de sfântul Vasile, după cele spuse mai departe, ca *părtașie* la masa credincioșilor (πιστοί). Diaconul adulter își pierde deci doar harul diaconiei, el rămânând mai departe membru al comunității credincioșilor. Sfântul Vasile mai adaugă: „Cei ce sunt în tagma laicilor (οἱ μὲν ἐν τῷ λαϊκῷ ὄντες τάγματι), după ce au fost scoși din rândul credincioșilor (πιστοί), pot fi primiți din nou în locul de unde au fost alungați, iar diaconului îi ajunge o dată osânda caterisirii”³. Laicii reprezintă așadar masa credincioșilor. Dacă ei greșesc, atunci ei își pierd părtașia (κοινωνία) cu credincioșii, lucru întâmplat în perioada marilor persecuții (*lapsi*), dar denumirea lor este tot de laic. Avem deci λαῖκοι πιστοὶ și λαῖκοὶ ἄπιστοι, ieșiți din comunitate.

Constituțiile apostolice și alte izvoare arată funcțiile pe care le pot ocupa laicii (de catehet, de administrator), dar în nici un caz de natură sacramentală, precum și locul ocupat de ei în cadrul locașului de cult și anume separat de femeii, de episcop, de preoți și de diaconi⁴. Cu toate că laicatul formează ultima treaptă a stărilor bisericesti, el are o menire și o apreciere din cele mai înalte. Sf. Apostol Petru vorbește despre laici, zicând: „Voi sunteți seminție aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonisit de Dumnezeu, ca să vestiți în lume bunătățile Celui ce v-a chemat din întuneric la lumina Sa cea minunată” (I Petru 2, 9). Aprecieri asemănătoare găsim și în *Constituțiile apostolice* II, 26, 1 și în alte izvoare bisericesti⁵.

² Sf. Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, 40, 5, în vol. 1, P.S.B., Scierile Părinților Apostolici, trad. de D. Fecioru, București, 1978, p. 67.

³ Sf. Vasile cel Mare, *Scrisori*, traducere, studiu introductiv, comentariu și indici de Teodor Bodogae, în vol. 12, P.S.B., pp. 376-377, Migne, P.G. 32, 672B.

⁴ *Les constitutions apostoliques*, tome I, Livres I et II. Introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Metzger, Paris, 1985 (Sources chrétiennes, 320), cartea a II-a, 57, 4, p. 313: „În mijloc va fi așezat tronul episcopului; de o parte și de alta se va așeza presbiteriul; diaconii vor fi alături, gata și în îmbrăcăminte simplă, căci ei sunt corespunzători matelotilor și șefilor de echipaj. Ei vor veghea ca laicii să se așeze în partea lor, în mare ordine și calm, femeile de altă parte; și ele trebuie să păstreze liniștea”.

⁵ *Constitutions apostoliques*, II, 26, 1: „Ascultați aceasta și voi laicii, Biserică aleasă a lui Dumnezeu. Căci poporul de odinioară era deja numit poporul lui Dumnezeu și neam sfânt. Dar voi sunteți Biserica lui Dumnezeu sfântă și sfințită înscrisă în cer, preoție regească, neam sfânt, popor dobândit (răscumpărat), mireasă împodobită pentru Domnul Dumnezeu, marea Biserică, Biserică credincioasă (fidelă)”.

Cealaltă denumire de *mireni* derivă după *Dicționarul Limbii Române Moderne*, București, 1958, s.v. de la cuvântul slav *mireasmă*, *mirisma* (gr.) și ar desemna pe „credinciosul care nu aparține clerului”. Etimologia mi se pare însă greșită și cred că ea trebuie căutată în cuvântul grecesc *myron* (τὸ μύρον), care înseamnă *parfum*, *unguent*, *ulei sfințit*, *Darul Duhului Sfânt*, folosit la ungerea credincioșilor după serviciul divin, la botez, la reprimirea ereticilor în Biserică și în alte împrejurări. Preoții din afara mănăstirilor, care săvârșesc ungerea, sunt numiți „preoți de mir” și în această privință amintesc frumoasa carte intitulată *Preoți de mir adormiți în Domnul* a pr. prof. Nicolae M. Popescu, apărută în prima ediție în anul 1942. Trebuie făcută însă deosebirea între Sfântul și Marele Mir, folosit doar la botez⁶, în împrejurări mai rare, și uleiul sfințit la Maslu ori din candelile care ard la icoanele din biserici. I.P.S. Mitropolit Daniel a propus, într-o ședință publică (30 august 2004, la Durău), în care acest text a fost prezentat, ca etimologia cuvântului *mirean* să fie pusă în legătură cu termenul slavon МИР, care înseamnă: 1. lume, univers; 2. pace, tihnă; 3. comunitate, ori МИРО, *mir*, cu sens bisericesc.

Nu cunosc să se fi făcut la noi vreo cercetare asupra *mirungerii* din zilele de duminică și alte sărbători. Singura încercare în acest domeniu a făcut-o mitropolitul Neofit Cretanul al Ungrovlahiei (1738-1753), cu 250 de ani în urmă, exact în anul 1747, într-un scurt memoriu adresat domnitorului Constantin Mavrocordat. Învățatul mitropolit arată că mirungerea este o datină străveche, cunoscută din primele veacuri creștine, atât în Răsărit, cât și în Apus. Originea ar constitui-o obiceiul creștinilor de a se unge cu uleiul din candelile care ardeau pe mormintele martirilor, spre a-și căpăta ori menține sănătatea. Tot așa se întâmpla și în timpul lui Tertulian (*Ad Scapulam*, cap. IV), care menționează pe creștinul Proclu, cunosător al acestui obicei⁷. Istoricii Rufin și Sozomen vorbesc și ei de călugării din Egipt, care întrebunțau ulei pentru vindecarea bolnavilor. Neofit citează un pasaj din Evlogionul cel Mare greco-latin, apărut la Veneția în 1740, în care se spune că „potrivit unui obicei foarte vechi la praznicile împărătești sau la

⁶ Taina Mirungerii este instituită de Mântuitorul Hristos și promisă învăluit prin cuvintele de la Luca 24, 49: „Și iată, Eu trimit peste voi făgăduința Tatălui Meu; voi însă ședeți în cetate până ce vă veți îmbrăca cu putere de sus” și apoi arătată strălucit la Rusalii. Așezarea Tainei Mirungerii este adeverită de Pogorârea Sfântului Duh și apoi de sfinții apostoli (II Cor. 1, 21-22; Ef. 4, 30; II In. 2, 20, 27). Primii care au săvârșit această Taină au fost apostolii după Cincizecime (FA 8, 16-17; 19, 6). La început, sfinții apostoli săvârșeau această Sfântă Taină prin punerea mâinilor (FA 8, 17), apoi au înlocuit punerea mâinilor prin ungere, lucru petrecut destul de timpuriu. S-a generalizat ungerea, fiindcă apostolii nu puteau fi în toate locurile, unde credința creștină se răspândea; v. *Învățătura de credință ortodoxă*, ediția a II-a, tipărită de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj, 2001, pp. 163-164.

⁷ Tertulian scrie apologia sa în favoarea creștinilor în anul 213 și o adresează proconsulului Scapula. În această lucrare el spune că împăratul Septimius Severus, tatăl lui Caracalla, a fost binevoitor față de creștini, tocmai pentru faptul că fusese vindecat de o boală prin ungere cu ulei sfințit de către creștinul Proculus, supranumit și Torpaton, pe atunci administrator al averii unei mari bogătașe, Evodia. A devenit apoi prietenul împăratului și a avut intrare liberă la palat până la moartea acestuia.

pomenirile unor sfinți mari se adunau preoții în jurul icoanelor de închinat, se cânta, se tămâia icoana de către diacon, apoi preoții începând cu proiestosul, urmând ca unul dintre preoți să ungă pe cei de față pe frunte și să-i binecuvânteze”⁸.

Puținele cunoștințe de care dispunem astăzi despre mirungere ne îndeamnă să ne mărim ostenele în cercetarea documentelor scrise și Tradiției bisericești pentru a înțelege ce termen trebuie folosit cu precădere – mireni ori laici – atunci când ne referim la marea masă a credincioșilor.

*

Laicul românesc are bazele puse de doi apostoli ai Mântuitorului Hristos, sfinții *Andrei* și *Filip*. Porunca Mântuitorului de a se vesti Evanghelia la toate neamurile, la toată făptura, până la marginile lumii, prin cuvânt și faptă, s-a aplicat și spațiului românesc. Cei doi termeni, *cuvânt* și *faptă*, indică două aspecte ale propovăduirii: vestirea propriu-zisă a Evangheliei și apoi organizarea practică a vieții, prin instituirea episcopilor, preoților și diaconilor. Un document de la începutul Evului Mediu ne relatează că sfântul Filip a convertit la credința în Hristos „aproape întreaga Scîtie (Dobrogea) și a așezat acolo episcopi, preoți și diaconi”⁹. În această structură a Bisericii instituită de sfinții apostoli trebuie să-i includem și pe laici.

Organizarea bisericească dată de apostoli s-a lărgit în cursul timpului prin activitatea misionarilor locali și mai ales a celor veniți din regiuni mai intens creștinate, cum au fost, de pildă, Orientul Apropiat și Asia Mică. Primii misionari despre a căror viață și activitate avem amănunte au venit la noi către sfârșitul sec. al III-lea din Asia Mică, iar numele lor este *Epictet*, preot, și *Astion*, monah. Ei au propovăduit cuvântul Evangheliei, însoțindu-l de *semne și minuni*, apoi au suferit moarte martirică prin anul 292 la Halmyris, localitate în nord-estul Dobrogei, către Gurile Dunării. Actul lor martiric arată că numărul convertiților la religia creștină a fost de peste 1000¹⁰.

Alți misionari după ei au adus la credință numeroși locuitori ai Dobrogei romane, iar Actele martirice consemnează numele a circa 200, morți în persecuțiile dezlănțuite de împărații Dioclețian, colegii și succesorii săi, apoi de Licinius, la începutul secolului al IV-lea ori în alte împrejurări¹¹.

⁸ Memoriul mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei a fost tradus după originalul grecesc, aflat în condica de casă a acestuia, de către Ghenadie Enăceanu, episcopul Râmnicului și publicat în B.O.R., 14, 1890-1891, pp. 654-656.

⁹ A se vedea studiile noastre: *Creștinismul timpuriu pe teritoriul României. 1. Originile apostolice; 2 Bizanțul sau Roma*, în vol. *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei, Ed. Trinitas, Iași, 2001, pp. 194-214; *Sfântul Apostol Filip, misionar pe pământul românesc*, în vol. Logos Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2001, pp. 386-398.

¹⁰ Em. Popescu, *Saints Epitète et Astion, martyrs à Halmyris*, în vol. *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, București, 1994, pp. 92-99.

¹¹ Idem, *Martiri și sfinți în Dobrogea*, S.T., 41, 1989, 3, pp. 39-68; 4, pp. 64-77; idem, *Christliche Märtyrer in den griechischen Inschriften Klein-Skythiens (Dobrudscha)*, în *Christianitas Daco-Romana*, pp. 107-110.

Celor mai mulți dintre ei nu le cunoaștem profesia ori starea socială, dar credem că majoritatea îi reprezintă pe laici. Cei patru martiri de la Niculițel erau laici și vorbitori de limbă greacă, căci lângă numele lor grecesc nu se află nici o altă precizare. Credem că unii din numeroșii martiri erau meseriași, comercianți ori militari. În două cazuri se menționează episcopi martiri. Precizări mai multe în legătură cu starea socială ori profesională a creștinilor din perioada timpurie și mai ales a martirilor nu trebuie să așteptăm, căci ei considerau că cel mai prețios lucru era numele de creștin: „Dacă mă întrebi care este numele meu obișnuit, atunci acesta este *Emilian*, iar dacă, dimpotrivă, vrei să știi numele meu cel desăvârșit atunci socotește-mă a mă numi *creștin*”, răspundea sfântul Emilian vicarului diocezei Traciei, care-l judeca și apoi l-a condamnat la moarte¹². Pe o lespede de calcar, care astupa cripta a doi martiri căzuți în timpul lui Decius și înmormântați la Niculițel, se spune doar: „Aici și acolo a curs sângele martirilor”, iar pe pereții criptei de deasupra lor doar: „Martirii lui Hristos: Zotikos, Attalos, Philippos și Kamasis”¹³. Ceea ce conta pentru toți era mărturisirea legăturii cu Hristos.

Așadar, pentru etapa anterioară dobândirii libertății Bisericii, acordată în anul 313 de împăratul Constantin cel Mare, nu există alte mărturii despre laicatul creștin românesc. În schimb, pentru perioada următoare, până către începutul sec. al VII-lea, când năvălirile barbare provoacă o criză puternică în sud-estul european, știrile despre laici sunt numeroase.

Biserica dobrogeană se organizează în episcopate puternice, apoi chiar în mitropolie cu 14 sufragani¹⁴, și drept urmare poporul credincios este numeros, luptând împreună cu episcopatul pentru apărarea ortodoxiei. Când în catedrala orașului Tomis (sec. al IV-lea) s-a adunat mult popor, fiindcă sosise aici împăratul arian Valens cu gândul de a-l determina pe episcopul Bretanion să treacă la arianism, acesta a apărut cu curaj dreapta credință și a plecat din catedrala orașului în altă biserică, iar poporul l-a urmat, gest care a reprezentat o ofensă pentru împărat. „Și prinzându-l pe Bretanion, a poruncit să-l ducă în exil, iar nu mult după aceea a dat ordin să fie adus din nou (la locul său)”¹⁵. S-a întâmplat la Tomis ceea ce se cunoaște și în alte părți ale lumii de atunci, când laicii au fost alături de episcopul lor pentru apărarea credinței.

Nu știm dacă în afară de episcopul Bretanion a mai vorbit în fața împăratului și cineva din popor. Oricum, se cunosc destule cazuri când laicii au apărut dreapta credință în adunări publice ori în sinoade. La Sinodul I ecumenic au fost

¹² Ion Rămureanu, *Actele martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentariu (în P.S.B. 11), București, 1982, pp. 305-306.

¹³ Em. Popescu, *La plus importante découverte archéologique concernant le christianisme primitif en Roumanie: les martyrs de Niculițel*, în vol. *Christianitas...*, pp. 100-108.

¹⁴ Idem, *Die kirchliche Organisation der Provinz Scythia Minor vom vierten bis ins sechste Jahrhundert*, *ibidem*, pp. 124-138.

¹⁵ Idem, *Brétanion*, *ibidem*, pp. 111-116; Sozomenus, *Kirchengeschichte*, hrsg. von Joseph Bidez und Christian Hansen, Berlin, 1960, VI, 21, 5-6. Theodoretos, *Kirchengeschichte*, hrsg. von Léon Parmentier und Felix Scheidweiler, Berlin, 1954, IV, 35, 1, FHDR, II, pp. 225, 235.

de față laici mulți, experți în dialectică și care au discutat de ambele părți (συμπαρήσαν δὲ λαϊκοὶ πολλοὶ διαλεκτικῆς ἔμπεροὶ ἐν ἑκατέρῳ μέρει συνεργεῖν προθυμούμενοι)¹⁶. Discuțiile la care au luat parte sunt trecute și în actele sinodale, iar contribuția lor la precizarea învățaturii ortodoxe și la combaterea ereziei ariene n-a fost mică. Istoricul Gelasius ne spune și el că mărturisirea de credință, formulată de sfinții Părinți, împreună cu mulțimea clericilor și mărturisitorilor, în prezența împăratului la Sinodul I ecumenic, a fost primită și de *numeroșii credincioși* (Mansi II, 908)¹⁷.

Și la sinoadele ecumenice următoare, II-V, sunt menționați laici, ca specialiști în problemele teologice ori ca demnitari reprezentând palatul imperial. Rolul lor nu era însă decât consultativ, fără drept de vot, de care beneficiau doar ierarhii¹⁸.

Credința locuitorilor Dobrogei se manifestă în multe feluri. Ei își împodobesc pietrele funerare, monumentele cu caracter public ori obiectele de uz casnic, cu simboluri creștine: crucea simplă, crucea monogramatică, chrisma, porumbelul ca simbol al Duhului Sfânt, ancora, Bunul Păstor etc. Textele inscripțiilor cuprind formule pline de semnificație teologică. Decedatul este *servus Dei, doulos Hristou, makarios* (fericitul) ori chiar *martir* (martyr), iar dorința exprimată în acestea afirmă: *odihnește, Doamne, cu dreptii pe robul (roaba) Ta; (am murit) întru nădejdea Învierii și gustării vieții vesnice, ori, ai milă de mine, Doamne*. Creștinii dobrogeni erau convingeți că, prin moartea pe cruce și Învierea Sa, Mântuitorul Hristos a biruit moartea și de aceea pe unele cruci ei scriu: *prin moarte spre înviere (in morte resurrectio), aceasta este crucea morții și învierii (Crux mortis et resurrectionis)*. Un sens apropiat trebuie să fi dat și cuvintelor „Lumină-Viață” (Φῶς-Ζωή), cu rol apotropaic, săpate pe câteva cruci. Pe unele obiecte de uz casnic, vase, capace de vas, sunt scrise cuvinte cu adânc sens teologic: Θεοῦ Φῶς, Θεοῦ Λόγος, Θεοῦ Χάρις, Μήτηρ Θεοῦ, și chiar fragmente din psalmi, cum este cazul cu Psalmul 26, 1: „Domnul este lumina mea și Mântuitorul meu, de cine mă voi teme?”¹⁹.

Din structura Bisericii cunoaștem nume, în afară de cele ale mitropoliților, episcopilor, preoților și de laici, în calitatea lor de catehumeni, citeti, economi²⁰, iar din societate oameni bogați care refac pe contul lor porțiuni din zidul cetății

¹⁶ Socrate, *Hist. eccl.*, I, 8; Sozomène, *Hist. eccl.* (S. Chrét. 306), p. 195: „Il y avait aussi, comme il est naturel, une grande foule des prêtres et diacres qui les accompagnaient. Etaient présents également avec eux des hommes experts en l'art dialectique tout prêts à porter secours à ces discussions (συμπαρήσαν δὲ αὐτοῖς ἄνδρες διαλέξεως ἔμπεροὶ ἐκείνοις βοηθεῖν λόγοις σπουδάζοντες).”

¹⁷ Gelasius, *Hist. eccl.*, p. 102, lib. II, 25, 4: ἤντινα πίστιν πάντες οἱ ἐν τῇ Νικαέων συναθροισθέντες ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐβεβαίωσαν τότε τῶν ἱερατικῶν καὶ ὁμολογητῶν ἁγίων πλῆθος, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς καὶ ἅπαν τὸ ἐκείσε τῶν πιστῶν συνεληλυθὸς χαίροντες ἀπεδέξαντο τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως.

¹⁸ Liviu Stan, *op. cit.*, pp. 120-124.

¹⁹ Despre toate acestea, v. Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976 (prescurtat: IGLR), pp. 31-32.

²⁰ Idem, *La hiérarchie ecclésiastique sur le territoire de la Roumanie. Sa structure et son évolution jusqu'au VIIe siècle*, în vol. *Christianitas*, pp. 200-216.

Tomis²¹, ctitori de biserici ori alte clădiri publice²², negustori²³, avocați²⁴ etc. Unii creștini au *villae* și proprietăți în afara orașului, unde sunt înmormântați martiri²⁵.

Documentele care-i menționează pe credincioșii sec. IV-VI îi arată, deci, ca buni cunoscători ai religiei creștine și totodată trăitori ai ei²⁶. Aceasta presupune o pregătire catehetică destul de bună, ale cărei începuturi fuseseră puse în secolele anterioare. Catehizarea viza atunci pe oricine vroia să devină creștin și se pregătea pentru botez, dar și pe cei deja botezați; ea se făcea în biserică, în cadrul sfintei liturghii ori în adunările creștine pentru învățatură de către clerici, dar și de laici în strânsă legătură cu cultul. Exemplul vieții fiecărui creștin și al comunității întregi contribuia mult la formarea spirituală a novicilor. Se dobândea, astfel, o inițiere generală în învățătura creștină și în istoria mântuirii, dar o explicare adâncită a doctrinei și moralei se făcea de către *didascalii*, care erau laici și învățători calificați²⁷.

După dobândirea păcii Bisericii în secolul al IV-lea, posibilitățile de învățatură și educație ale creștinilor au crescut, atât în locașurile de cult, cât și în școli publice și particulare. Didascalii tradiționali își pierd treptat din importanță în favoarea teologilor specializați, iar libertatea de manifestare favorizează convertiri în număr mare și improprierea de către ei a valorilor creștine. Dobrogea, ca parte integrantă a imperiului bizantin, beneficiază de toate aceste condiții și așa constatăm în cadrul ei o viață creștină vie, cu laici care-i cunosc învățătura, cu monahi care ating performanțe teologice²⁸ și cu ierarhi recunoscuți pe plan general prin cunoștințe teologice, sfințenie și implicare în apărarea dreptei credințe²⁹.

Până în secolul al XIV-lea, când se reorganizează Biserica românească și este recunoscută ca mitropolie dependentă de Patriarhia Constantinopolului, există foarte puține știri despre laicat. Sunt de amintit totuși pe la 1234 *episcopii* ortodocși (după catolici, *pseudoepiscopi*) din regiunea de sud a Moldovei, care aveau autoritate asupra unor credincioși tari în credință, încât ei converteau pe prozelitorii catolici din zona episcopiei Milcoviei³⁰. În Oltenia, pe la 1237, documente

²¹ IGLR, nr. 9.

²² *Ibidem*, nr. 11, 12, 13, 14, 15.

²³ *Ibidem*, nr. 12, 24, 39, 44, 169.

²⁴ *Ibidem*, nr. 92.

²⁵ ASS, I, pp. 134-135; FHDR, II, pp. 706-707; cf. Em. Popescu, *Satul în Scythia Minor (Dobrogea) în epoca proto-bizantină*, în *Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani*, București, 2002, pp. 144-145.

²⁶ Em. Popescu, *Aspekte des Alltagslebens in den byzantinischen Städten Klein-Skythiens*, în vol. *Christianitas*, pp. 240-253.

²⁷ Teodor M. Popescu, *Primii didascalii creștini*, București, 1932 (extr. din ST 3, 1937, 2), 78 p.

²⁸ Em. Popescu, *Frühes Mönchtums in Rumänien*, în *Christianitas*, pp. 217-237; Ionuț Hulubeanu, *Monahismul în Dobrogea de la origini până astăzi*, teză de doctorat susținută la 27 ianuarie 2004 la Facultatea de Teologie din Iași.

²⁹ Em. Popescu, *Brétanion, Géronte (Gerontius-Terentius) et Théotime Ier. Trois grands figures de Tomi aux IVe-Ve siècles*, în vol. *Christianitas*, pp. 111-123.

³⁰ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1952, pp. 242-244; *Documenta Romaniae Historica* (=D.R.H.), D. *Relații între Țările Române*, I, București, 1977, pp. 20-21, doc. nr. 9 (vezi pp. 22, 25).

catolice menționează „o mulțime mare de români”, care urma să primească învățăturile credinței catolice³¹, iar „acoperămintele altarelor, veșmintele preoțești și cimitirele să fie binecuvântate” și ele de călugării dominicani, în cadrul misiunii prozelitiste pe care o desfășurau³². Zece ani mai târziu, Diploma Cavalerilor Ioaniți (1247) vorbește pentru aceeași zonă de *arhiepiscopi* și *episcopi*, deci, de o ierarhie superioară, care nu putea fi decât a românilor³³.

Într-o hotărâre a Sinodului Bisericii din Constantinopol din mai 1359³⁴, convocată de cererea domnitorului Țării Românești, Nicolae Alexandru Basarab, de a i se permite mitropolitului Iachint de Vicina să-și mute sediul la Argeș (ori la Câmpulung), precum și în alte acte ale Patriarhiei găsim amănunte cu privire la starea Bisericii și a poporului credincios român, importante și pentru tema pe care o dezbatem aici. Sinodul aprobă cererea domnitorului, găsind-o justificată pentru faptul „că vine spre folosul și statornicirea multor suflete (εις πολλῶν ψυχῶν ὀφέλειαν καὶ κατάστασιν) întru păstrarea fermă a credinței noastre (εις τήρησιν τῆς ἀσφαλοῦς ἡμῶν πίστεως)... spre marele lor *folos sufletesc*”. Mai departe documentul patriarhal precizează și ce se înțelege prin *aceste suflete multe* și anume este vorba de *toți clericii din această țară și toți ceilalți care fac parte din cinul bisericesc*, fie ca *monahi* ori de *mir*. După exprimarea aceasta, prin *clerici* (κληρικοί) trebuie înțeleși preoții și diaconii, iar cinul bisericesc este format din *monahi* (μοναχοί) și *mireni* (λαϊκοί). Toți aceștia formează la un loc *poporul creștin* (οἱ ἐκεῖσε χριστιανοί). Tot poporul acesta credincios trebuia, potrivit precizării Sinodului patriarhal, „să-i dea ascultare mitropolitului și să i se supună”. Interesantă este aluzia la „păstrarea fermă a credinței” de către popor, pe care el o avea deci în momentul venirii mitropolitului, dar era amenințată de prozelitism, la vremea aceea de cel catolic, iar ierarhul avea menirea să vegheze ca lucrul acesta să nu se întâmple. Nu este doar o presupunere, ci lucrul este arătat lămurit în textul Hotărârii, când se spune că toată lumea (πᾶς ὁ κόσμος) nu pretuiește cât un suflet pierdut, făcându-se aluzie la cuvântul Evangheliei de la Matei 16, 26.

³¹ *Documente privind istoria României. C. Transilvania, I (1075-1250)*, București, 1951, p. 301, nr. 252.

³² *Ibidem*, nr. 253. v. N. Dănilă, *Teritoriul Olteniei în secolele VII-XIII în lumina documentelor bizantine*, în M.O. 36, 1984, 7-8, pp. 466-467.

³³ Diploma Cavalerilor Ioaniți din 2 iunie 1247, dată de regele Ungariei Bela al IV-lea, prevede ca o parte din veniturile teritoriilor oltene cedate (cavalerilor) să se împartă între rege și cavaleri, iar altele să rămână în întregime acestora. Se exceptau totuși „bisericele clădite și cele ce se vor clădi în toate țările sus-zise, din veniturile cărora nu păstrăm nimic pe seama noastră, rămânând totuși neatînse cinstea și drepturile arhiepiscopilor și episcopilor, pe care se știe că le au” (exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supradictis, de quarum redditibus nichil nobis reservamus, salvis tamen reverentiis et iuribus arhiepiscoporum et episcoporum, que habere dinoscuntur); D.R.H., D. I, pp. 22, 25. doc. nr. 10.

³⁴ FHDR, IV, București, 1982, pp. 198-199, 200-201.

Peste numai 10 ani, un alt document sinodal de la Constantinopol, din octombrie 1370, arată că *neamul aceluia loc a devenit numeros și aproape nemărginit* (τοῦ ἔθνους ἐκείνου τοῦ τόπου πολοῦ τυγχάνοντος καὶ ἀπέιρου σχεδόν) și că un singur arhiepiscop nu mai este de ajuns la atâta popor (πρὸς τὸ τοσοῦτον ἔθνος)³⁵.

În cadrul Bisericii bizantine funcționau la vremea aceea *Sinoadele mixte*, la care participau nu numai ierarhii, membrii clerului, ci și numeroși laici: împăratul, demnitari, teologi. Aceste sinoade erau înalte foruri consultative ale episcopatului, în care se tratau probleme bisericesti și naționale.

După căderea Bizanțului, Biserica pierde tutela împăratului și trece în schimb sub autoritatea sultanului. Sinoadele mixte devin acum un fel de *Adunări naționale* sau *Congrese naționale bisericesti*, la care participarea mirenilor este mai mare și cu drept de vot, situație explicabilă și prin aceea că patriarhul de Constantinopol devine *ethnarch* al tuturor creștinilor de religie ortodoxă din imperiul turcesc. Începând cu secolul al XIV-lea, mitropoliții Bisericii române intră în sfatul voievodal al țării ca membri de drept și acest sfat poate fi considerat nu numai for politic, ci și bisericesc³⁶. Pe lângă acest Sfat voievodal au existat și *Soboare bisericesti pe țară*, cum a fost acela convocat în anii 1502-1503 de fostul patriarh al Constantinopolului *Nifon*, devenit mitropolit al Ungrovlahiei în timpul lui Radu cel Mare. Din acest Sobor făceau parte „toți egumenii din mănăstirile Ungrovlahiei, tot clirosul Bisericii, cu Domnul, cu toți boierii, cu preoții și cu mireni”³⁷. Soboarele acestea mari se convocaau periodic, iar în cadrul lor reprezentanții Bisericii, împreună cu boierii din Sfatul domnesc și alți împuterniciți ai mirenilor luau măsurile convenite; uneori se mergea până la scoaterea vlădicilor din scaun, cum s-a întâmplat la 15 aprilie 1679, în timpul lui Șerban Cantacuzino, cu Varlaam, mitropolitul de atunci³⁸. Un caz asemănător a avut loc în timpul lui Constantin Brâncoveanu, când Soborul alcătuit din Mitropolitul Ungrovlahiei Teodosie Veștemeanul, alți câțiva arhiepiscopi, cinstite fețe dintre clerici și laici (καὶ ἐτέρων πολλῶν τιμίων προσώπων ἱερομένων καὶ λαϊκῶν) au judecat reclamația egumenului Ștefan al Mănăstirii Govora împotriva episcopului Ilarion (1693-1705) al Râmnicului, dar aceasta a fost respinsă³⁹.

În Moldova, lucrurile trebuie să se fi petrecut la fel, de vreme ce mitropolia depindea de aceeași Patriarhie a Constantinopolului, iar domnitorii aveau ca membri de drept în Sfatul Țării pe titularii ei.

³⁵ *Ibidem*, pp. 208-209.

³⁶ L. Stan, *op. cit.*, pp. 139-141.

³⁷ Nicolae M. Popescu, *Nifon II Patriarhul Constantinopolului*, în *Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist., Ser. II, t. XXXV*, București, 1914, p. 783 (53). Nifon convoacă un sinod local la care luă parte „toți egumenii mănăstirilor, toți preoții bisericilor, domnitorul, boierii și mireni” καὶ οἱ ἄρχοντες μετὰ τὸν αὐθέντην; v. și Tit Simedrea, *Viața și traiul Sfântului Nifon Patriarhul Constantinopolului*, Introducere și Text, București, 1937.

³⁸ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1929, pp. 385-386; L. Stan, *op. cit.*, p. 165.

³⁹ *Ibidem*.

Chiar și în Transilvania și Maramureș, provincii aflate sub asuprire politică și religioasă străină, au existat și funcționat soboarele mixte, ca formă de luptă pentru conservarea etnică și religioasă. În cadrul lor se discuta și se încerca soluționarea celor mai importante probleme bisericesti și totodată naționale. O primă confirmare a funcționării acestor soboare mixte o avem în anul 1391, când patriarhul Antonie al IV-lea al Constantinopolului hotărăște ca într-o asemenea adunare să se aleagă un quasi-vlădică, egumen al mănăstirii-stavropighie Perii Maramureșului, recunoscând și consfințind astfel o datină veche a Bisericii de pe pământul românesc⁴⁰. Atunci când pe teritoriile românești aflate în calea tuturor răutăților nu s-a putut constitui și menține un stat puternic, forma de voievodat și soborul mixt au supraviețuit și au asigurat păstrarea ființei naționale și religioase.

În perioada marilor persecuții religioase din Transilvania, rezistența ortodoxă a fost apărută nu numai de clerici, care erau mai cu strășnicie urmăriți, ci mai cu seamă de laici; așa s-au obținut biruințe ale credincioșilor mireni, comparabile cu ale clericilor, dacă nu chiar mai mari. Să ne amintim de Sofronie de la Cioara, care a ținut la Zlatna, între 10-11 august 1760, un mare sobor al tuturor ortodocșilor din acel ținut al Munților Apuseni, la care au luat parte locuitori din multe părți ale Ardealului, din fiecare sat preotul ori cântărețul cu câte 2-3 țărani fruntași. La glasul lui Sofronie porniră spre Zlatna nesfârșite valuri de popor. Clerul singur ar fi fost neputincios să demonstreze asupra lor o rezistență atât de puternică⁴¹.

Având în vedere condițiile grele politico-economice și religioase din Transilvania, laicatul ortodox a fost mai prezent decât în alte părți alături de ierarhie și cler în lupta comună pentru libertate. Lucrul s-a datorat și faptului că școlile primare și secundare erau sub controlul Bisericii, care urmărea în procesul educațional nu numai simpla însușire de cunoștințe și pregătirea pentru o carieră, ci formarea globală a unei mentalități creștin-ortodoxe românești, în stare să impulsioneze la luptă împotriva asupritorilor.

Cel care în Transilvania a sesizat cel mai bine importanța laicului și i-a definit rolul său în Biserică prin „Statutul organic” a fost marele mitropolit Andrei Șaguna, către mijlocul și a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Biserica și laicatul împreună au putut obține drepturi naționale și bisericesti de la statul absolutist austro-ungar, pentru care se luptaseră cu jertfe mari generațiile anterioare, dar fără succes⁴².

Se pune întrebarea: cum s-a format conștiința religioasă a laicilor români în Evul Mediu de vreme ce școlile erau o raritate, ele funcționând doar în mănăstirile mai mari, pe la mitropolii ori episcopii, pentru pregătirea monahilor și preoților, pregătire limitată de regulă la citit, scris, cântat și inițiere sumară în tipicul bisericesc. Alți dascăli activau numai pe la familiile boierești pentru instruirea odraslelor lor, așa încât marea masă a poporului rămânea în afara instruirii religioase. Nivelul de cunoștințe teologice era scăzut în această vreme,

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 166-167, 169.

⁴¹ *Ibidem*, p. 179.

⁴² *Ibidem*, p. 590.

sub cel pe care îl avuseseră creștinii din perioada sec. IV-VII⁴³. Și totuși, creștinii nu și-au părăsit credința, lucru dovedit și în secolul al XIII-lea, după Cruciada a IV-a, eveniment care duse la căderea Bizanțului și la crearea unor condiții favorabile pentru prozelitism catolic în rândurile ortodocșilor. Am amintit că papa Grigorie al IX-lea se plângea, pe la 1234, că valahii din regiunea de sud a Moldovei nu numai că nu primesc tainele de la preoții catolici, ci chiar atrag la credința ortodoxă pe unguri și teutoni⁴⁴.

Încercăm să găsim explicații. Mai întâi trebuie ținut seama că oricât de scăzut va fi fost nivelul de pregătire al preoților și nu vor fi putut influența poporul prin pregătirea lor teologică, viața proprie în parohie constituia un model pentru ceilalți parohieni. Dacă nu aveau cultură teologică, ei erau, în schimb, fruntași ai satelor și orașelor. Scutirea de biruri, pe care ceilalți locuitori trebuiau să le achite, le-a permis prin hărnicie și bună gospodărire, să se ridice la un nivel economic superior, ceea ce le-a permis acces și la alte facilități ale vieții, râvnite de mulți. Se crede, de asemenea, că în perioada folosirii limbii slavone în cult, predica și mărturisirea se făceau în limba română, deci două instrumente educaționale importante la îndemâna preotului. Când serviciile divine au început să se facă în limba română – în secolul al XVII-lea – și, în afară de octoih, minee și alte cărți de cult, să fie tipărite cărți de zidire sufletească, precum cazanii, Sfânta Scriptură, Viețile Sfinților etc., atunci accesul la temeiurile credinței s-a mărit, iar credincioșii puteau să primească învățături nu numai în biserică, ci și pe la casele lor, prin lecturi în cercuri restrânse. Desigur, nu trebuie să pierdem din vedere că numărul știutorilor de carte era atunci mic, dar el a crescut cu timpul.

⁴³ Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1971; Mircea Păcurariu, *Istoria învățământului în Biserica Ortodoxă Română*, B.O.R., 99, 1981, 9-10, pp. 979-1017; Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, p. 111-116; *Istoria învățământului în România*, vol. I (de la origini până la 1821), ed. Ștefan Pascu et alia, București, 1983, pp. 47-52, 64-94 și *passim*. Pentru învățământul superior, la care aveau acces tinerii din familii bogate din țară, dar și din lumea ortodoxă sud-est europeană, v. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971. În aceste academii s-au format intelectuali, care au fost și în slujba Bisericii, prin traducerea de cărți sfinte, exemplul ilustrativ constituindu-l Biblia lui Șerban Cantacuzino de la 1688, unde au lucrat Nicolae Milescu, frații Șerban și Radu Greceanu și alții.

⁴⁴ Scrisoarea papei Grigorie al IX-lea din 14 noiembrie 1234, în D.R.H., D, I. Transilvania, pp. 20-21, doc. nr. 9: „După cum am aflat, în episcopatul cumanilor sunt niște oameni care se numesc walathi (români), care, deși după nume se socot creștini, îmbrățișând diferite rituri și obiceiuri într-o singură credință, săvârșesc fapte ce sunt potrivnice acestui nume. Căci nesocotind Biserica romană, primesc toate tainele bisericesti, nu de la venerabilul nostru frate... episcopul cumanilor, care este diecezan al acestui ținut, ci de la niște pseudo-episcopi (*sed a quibusdam pseudoepiscopis Graecorum ritum tenentibus*) care țin de ritul grecilor, iar unii, atât unguri cât și teutoni (*tam Unguri quam Teutonici et alii orthodoxi*) împreună cu alții drept-credincioși din regatul Ungariei trec la ei ca să locuiască acolo și astfel, alcătuiind un singur popor cu pomeniții walathi (români), nesocotindu-l pe acesta (pe episcopul cumanilor) primesc sus-numitele taine spre marea indignare a credinței creștine”.

În al doilea rând, faptul că ei au rămas atașați de biserică, unde prin Sfintele Taine și mai ales Sfânta Liturghie dobândiseră convingerea în puterea lor și în același timp teama de a nu săvârși ceva împotriva lui Dumnezeu, fiindcă și-ar atrage mânia Lui, a contribuit la formarea conștiinței religioase. Satul românesc era o comunitate închisă și în cadrul lui tradițiile puteau fi păstrate ușor. Normele de comportare comunitară obligau pe săteni să respecte valori religioase și morale și de conviețuire socială, iar pentru încălcarea lor pravilele prevedeau pedepse. Orașele erau puține, majoritatea la nivel de târguri, încât și ele pot fi considerate comunități închise. Influențele străine nu se puteau infiltra, decât cu greu și de fapt nici nu prea aveau de unde veni, fiindcă Imperiul otoman, de care depindeau țările române, avea granița la Dunăre și nu se amesteca în treburile interne ale românilor.

De asemenea, cred că satele care erau închinat mănăstirilor autohtone și se aflau aproape de ele, aveau posibilități mai mari de a primi îndemnuri și învățături de viață creștină de la monahi. Același lucru se poate admite și pentru mănăstirile, schiturile și satele închinat Muntelui Athos și altor centre eclesiastice ortodoxe. Legăturile cu marile mănăstiri ortodoxe din Răsărit au prilejuit și frecvente pelerinaje ale românilor. În această privință mă refer la doamna Elena Cantacuzino, mama domnitorului Șerban al Țării Românești, care prin anul 1681 pleacă în pelerinaj la Ierusalim, Sinai și alte locuri sfinte, însoțită de spătarul Mihail Cantacuzino, mare comandant al armatei și de o suită de 200 călăreți. Călătoria a durat aproape 4 ani⁴⁵. Exemplul lor a fost urmat și de alții, iar efectul spiritual al acestor călătorii se făcea simțit în viața lor și a celor din mijlocul cărora trăiau. A fost însă un pelerinaj și în sens invers făcut de monahi, ierarhi și învățați, care aduceau cu ei moaște de sfinți și experiențe spirituale⁴⁶. Realitățile acestea explică datinile creștine în care trăiau românii. Respectarea sărbătorilor era un dintre ele și când se întâmpla altfel, lucrul acesta surprindea pe ceilalți și mai ales nemulțumea pe oamenii Bisericii. Amintesc aici o întâmplare petrecută la Vaslui, când se afla acolo Ștefan cel Mare. Vrând să meargă într-o duminică la biserică, voievodul a auzit strigând tare de departe un țăran, care cerea să i se aducă boii și plugul ca să are. Surprins de faptul că cineva lucrează în zi de sărbătoare, domnitorul a trimis după el să vadă cine este acela și pentru care motiv face aceasta. Venind de la Movila Purice, țăranul i-a spus că trebuie să lucreze fiindcă este sărac, iar fratele lui nu-i dă boii și plugul decât în zile de sărbătoare. Domnitorul a luat atunci boii și plugul de la fratele bogat și le-a dar celui sărac⁴⁷.

⁴⁵ Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Prezențe culturale românești – Istanbul, Ierusalim, Paros, Patmos, Sinai, Alep*, București, 1982, p. 11. Alte exemple pp. 12, 15, 16.

⁴⁶ În afară de exemplele date de Virgil Cândea, v. altele în teza de doctorat a lui Adrian-Constantin Marinescu, *Legăturile dintre Muntele Sinai și Țările Române*, susținută la Facultatea de Teologie din Iași la 27 ianuarie 2004, în special capitolul „Pelerini la Sinai”.

⁴⁷ Ion Neculce, *O samă de cuvinte...*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982. Partea referitoare la Ștefan cel Mare a fost inclusă în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). Portret în cronică*, Editura Mănăstirii Putna, 2004, îngrijită de Maria Magdalena Székely și Ștefan Gorovei, după care cităm, și anume p. 102.

Pentru Țara Românească găsim câteva informații privind viața creștină a locuitorilor în Jurnalul mitropolitului Neofit Cretanul, care în anii 1746-1747 a făcut două călătorii pastorale în 12 județe de câte 2-3 luni fiecare⁴⁸. A trecut prin multe sate și câteva orașe (Curtea de Argeș, R. Vâlcea, Târgoviște), slujind Sfânta Liturghie nu numai în sărbători, ci și în zile de lucru. Preoții veneau cu credincioșii din satele vecine, iar mitropolitul făcea agheasmă, predica, mângâindu-i și povățuindu-i de bine, încheind cu rugăciunea de dezlegare a păcatelor. Pe preoți îi povățuia să-și spovedească enoriașii, pentru a se putea împărtași la încheierea posturilor (p. 259). Când a poposit trei săptămâni la moșia Pătroaia (cca 35 km sud de Pitești), cumpărată de el și donată mitropoliei, aflându-se în postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a *spovedit foarte mulți creștini, bărbați și femei*, a săvârșit Sfânta Liturghie și i-a împărtașit (pp. 269-270). Gazdele sale pe perioada lungilor călătorii erau casele și moșiile boierești, ale mitropoliei ori ale negustorilor. Pe toți îi prezintă favorabil, ca oameni cu credință, unii chiar ctitori de biserici.

Sunt însă și cazuri negative în relatările sale, fără să știm exact dacă ele privesc pe țărani ori boieri: unii încalcă hotărele moșiilor bisericii (p. 281), alții sunt lacomi de bani și de pământ, ceea ce duce la procese, chiar între rude apropiate. Un preot este târât într-un proces de succesiune chiar de cuscră lui, care angajând 5 țărani martori mincinoși, câștigă procesul. „Dar vai de judecata cea dreaptă a Dreptului Dumnezeu”, zice în jurnalul său mitropolitul Neofit. La scurtă vreme după proces, unuia dintre martori i-a ars casa, înăuntru arzând și mama unuia dintre martori, și aceasta n-a fost destul, căci martorul a fost apoi ucis de turci. Altui martor i-au murit la naștere soția și copilul, altul a căzut de pe cal și a murit, și fiind îngropat într-o biserică n-a putrezit, iar mitropolitul a trebuit să facă rugăciune de dezlegare. Și așa s-a întâmplat și cu ceilalți. „Am scris toate acestea”, încheie mitropolitul, „spre slava Dreptjudecătorului Dumnezeu și spre îndreptarea celor care jură strâmb” (pp. 259-262).

Scopul pastoral al vizitelor făcute de mitropolit se vedește și prin aceea că la moșia Obislavele, miercuri 18 iunie, după Sfânta Liturghie, predica și rugăciunea de dezlegare, a botezat și un copil în fața norodului și a preoților „ca să vadă preoții și să învețe rânduiala Sfântului Botez” (p. 269). Aceasta indică faptul că în săvârșirea Sfințelor Taine nu se respectau peste tot regulile obișnuite, fie din neștiință, fie din neglijență.

De altfel, mitropolitul în activitatea sa a fost preocupat de ridicarea nivelului de cunoștințe al preoților, de aplicarea lor în practică potrivit canoanelor. El a pedepsit cu severitate, hotărând caterisirea preoților și diaconilor găsiți vinovați de mărturia mincinoasă, de încălcarea rânduinelor bisericesti, de luare de plocoane

⁴⁸ *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei, Neofit I Cretanul*, traducere și prezentare de Mihail Caratașu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, B.O.R., 98, 1980, 1-2, pp. 243-315. Despre personalitatea lui Neofit, v. Nicolae Turcu, *Activitatea mitropolitului Neofit I al Ungrovlahiei (1738-1753)*, B.O.R., 84, 1966, 5-6, pp. 533-551.

(mită), de comiterea de falsuri (plăsmuiri de acte, de peceti), de furturi (odoare, bani, cărți), beție și desfrâu, bigamie ori chiar crimă⁴⁹.

Cele două exemple pe care le-am dat nu sunt singurele; altele sunt convins că există și trebuie căutate în cronicile și alte documente. Socot, de pildă, că Pravilele, prin măsurile punitive pe care le prevăd, sunt sugestive pentru abaterile de la normele Bisericii și ale Statului, iar documentele de hotărnicie sancționate de voievozi pot fi și ele luate în considerație. Informații despre religiozitatea poporului pot oferi și relatările călătorilor străini prin țările române, încă necercetate sub acest aspect.

Influențele externe asupra societății rurale și urbane românești au început să fie simțite din sec. XIX, mai puternic după revoluțiile de la 1848. Raționalismul și empirismul adoptate de intelectualitate din filosofia iluministă au pătruns ușor în societatea românească, mai întâi în Transilvania, favorizate de „Școala ardeleană”, apoi și dincolo de Carpați, într-o vreme când țara noastră se afla la începutul procesului de modernizare și tocmai de aceea asimilarea s-a făcut fără rezistență, față de unele carențe ale gândirii apusene, care altfel ar fi avut o influență mai redusă. Intelectualii români erau preocupați de dobândirea drepturilor fundamentale ale omului și o organizare superioară economică și politică a statului, de aceea Biserica trece cumva pe plan secund, socotită doar un mijloc printre altele, în nici un caz, ca suport ideologic principal al societății⁵⁰. Andrei Șaguna sublinia însă necesitatea unei legături strânse între ortodoxie și naționalitate, destinul uneia fiind strâns unit de al celeilalte, ca „sufletul de trup”. Cu toate că marele mitropolit socotea că laicii greșesc, el nu i-a exclus din sfera Bisericii, fiind convins că participarea lor la viața economică și educațională este utilă, iar problemele spirituale și bisericești să rămână în responsabilitatea ierarhiei și a clerului⁵¹.

În teritoriile românești est și sud-carpatic, Biserica reacționează la noile realități politice și ideologice ale secolului al XIX-lea luând măsuri de reorganizare a învățământului teologic la un nivel superior. Se înființează seminariile teologice la Iași (1803), București (1836) și tot atunci, la Buzău și Argeș, R. Vâlcea (1837), Huși (1852), Roman (1858), la început cu o durată de 3-4 ani, apoi mai lungă, de 7 ani, dar rezultatele se fac simțite abia în timp. Pregătirea preoților avea menirea să catehizeze la nivel superior laicatul. Roadele școlilor teologice se văd însă mai bine către sfârșitul secolului al XIX-lea, când se mărește durata de studii, iar corpul profesoral își îmbunătățește și mărește numărul de cadre. Dar secularizarea averilor Bisericii de către Alexandru Ioan Cuza a

⁴⁹ Arhivele Statului, București, ms. 139, fila 206 (mărturii mincinoase), f. 202, 205 (încălcarea rânduielilor bisericești), f. 145, 230 (luare de mită), f. 143^v, 213, 216^v (comiterea de falsuri), f. 142, 144-144^v, 147, 208-208^v, 228, 236^v (furturi de odoare și cărți), f. 99, 127, 146, 195^v, 222-222^v (beție și desfrâu), f. 195^v (bigamie), f. 109, 212, 226-226^v, 314^v (crime), după *Jurnalul călătoriilor canonice*, p. 245, nota 6; cf. N. Turcu, p. 535.

⁵⁰ Keith Hitchins, *Laic și ecleciastic în mișcarea națională românească din Transilvania (1830-1869)*, în vol. *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj, 1972, pp. 40, 49.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 56-57, 61-67.

creat o stare materială grea pentru învățământul teologic și pentru preoțime în general, tocmai într-o vreme când intelectualitatea raționalistă formată în Franța și Germania era în plină acțiune. O imagine asupra stării învățământului religios în secolul al XIX-lea în Țările Române ne-o oferă paginile unui memoriu publicat de episcopul Melchisedec Ștefănescu, intitulat *Despre pozițiunea Morală și Materială a preoților din România*, publicat în 1888⁵², din care spicuiesc aceste rânduri: „Seminariile nu scoteau atâția preoți cât erau necesari. De aceea și după înființarea seminariilor, droaiele de aspiranți la preoție, numite în Moldova *candidați*, iar în Muntenia *grămățici*, băteau la porțile mitropoliilor și episcopiiilor vrând preoție.

Autoritățile au impus acestora, în vederea hirotoniei, un examen, care trebuia să dovedească că știu catihisul, istoria sfântă, explicarea rânduielilor bisericești, cântările, aritmetica, gramatica română. În Moldova, Mihail Sturdza a înființat un fel de școli primare numite școli catihetice, ca treaptă preliminară pentru cei care vroiau să meargă la seminar și candidații la preoție. Cuza însă le-a desființat. N-au dat însă rezultatele așteptate, căci unii stăteau pe la școlile catihetice ori seminarii câte un an, doi sau trei, ca apoi prin merite sau favoruri și protecție căpătau certificatul trebuitor spre a se putea hirotoni. Cuza Vodă stabilește prin Legea 1864 că pot deveni preoți absolvenții școlilor primare și apoi ai seminariilor. Cu toate acestea în Muntenia grămățicii n-au încetat să ceară preoția. 100 dintre ei vin la Cuza, iar el îi scoate afară din București cu poliția, escortați până la barieră. Mulți grămățici au renunțat, dar alții au folosit mijloace viclene pentru a ajunge la preoție: își cumpărau atestate de pe la seminaristi și își schimbau numele; alții declarau că au învățat cursul seminarial de gradul I în particular și cereau a fi trimiși la vreun seminar, spre a fi examinați și dacă cererea li se aproba, plăteau pe vreun seminarist laș, ca să se ducă și să depună pentru el examen; alții treceau în Turcia și căpătau acolo hirotonia pe bani și apoi se întorceau, iar prin protecțiuni clandestine erau primiți la vreo parohie vacantă. Afluența spre seminarii a rămas însă mare chiar și dacă nu se putea obține un loc la internat, stăteau pe la gazde, uneori rău famate; aceasta pentru că preoția era căutată și pentru motivul că scăpa de armată. S-a ajuns ca unele seminarii să aibă 200, 300 și în București 400, încât se stătea în clasă în mare înghesuială și în picioare. Această mulțime de elevi nu era pătrunsă de dorința de a învăța, ci numai de a dobândi un certificat cât de slab, pentru a fi preot în vreun sat ori cătun. Cei externi erau lipsiți de orice supraveghere pedagogică și educație teologică, trăiau de capul lor prin orașe, pe la gazde foarte ordinare, rămâneau repetenți, dar nu se lăsau până nu dobândeau certificatul.

Aceștia erau ajutați la influențele de la Ministerul Cultelor, de profesori, pe care-i serveau și-i cointeresau, ori de lacrimile și rugămintele părinților, care cheltuiseră cu ei ani îndelungați. Sfântul Sinod a luat unele măsuri, desființând externatele, admitând numai interni, fie bursieri ai statului, fie solvenți pe seama părinților. Pentru a îmbunătăți soarta preoților s-a limitat numărul parohiilor,

⁵² Melchisedec, Episcopul Romanului, *Memoriu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor Morală și Materială*, București, 1888, pp. 5-14.

renunțându-se la cele foarte mici. Până în epoca modernă (Cuza) Biserica și clerul erau subvenționate de domnitori, boieri, negustori, răzeși, donând mănăstirilor, schiturilor și bisericilor particulare: domenii întinse, bani și alte ajutoare... Legea lui Cuza luând averile a lăsat parohiile în grija primăriilor care, din motive politice n-au ajutat pe preoți. Sunt primari și notari cu idei anti-religioase, care fac propagandă printre locuitori să nu meargă la biserică. Unii preoți au fost obligați pentru a putea trăi ei și familiile lor să practice alte funcții: primari, perceptori, notari etc., incompatibile cu canoanele. Nici ca învățători n-au putut lucra decât o perioadă scurtă, fiindcă prin școlile normale s-au recrutat învățători de profesie.

Această tristă situație a preoțimii noastre, pe mulți dintre preoți i-a îndărătnicit și i-a făcut a răpști amar asupra soartei lor, încât au urât preoția, crezând-o fatală pentru dânșii, pentru că nu le dă nici măcar mijloacele traiului ordinar, pe când văd ei amplexii publici și comunali plătiți de stat și de comună.

Propaganda străină, dușmană Bisericii noastre a exploatat această situație asmutind pe preoți împotriva Sinodului, compus din călugări, care nu cunosc greutățile familiale ale preoților. La București și Iași au apărut jurnale ad-hoc, care aduceau tot felul de insulte episcopatului, monahismului și ordinii bisericești, luând în răs Sfintele Canoane”.

Iată, deci, aspectul sumbru al învățământului teologic și starea grea materială a preoțimii în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, situație determinată, pe de o parte, de ideologiile politice ale vremii, pe de alta de reformele agrare ale lui Cuza, care au sărăcit Biserica aducând-o în starea de cerșetoare.

Și învățământul universitar s-a putut organiza târziu, căci prima Facultate de Teologie a fost înființată printr-o hotărâre a Sf. Sinod abia în 1881, iar recunoașterea ei de către stat a avut loc 10 ani mai târziu, adică în 1890. Începuturile și dezvoltarea ei au fost grele: cei câțiva profesori predau mai multe materii fără nici un salariu, studenții nu aveau condiții bune pentru cursuri și pentru cămin, încât după scurtă vreme s-a autodizolvat. Abia după 1890 activitatea ei a început să intre în normal⁵³.

O etapă nouă în învățământul general, inclusiv cel teologic este deschisă de Spiru Haret (1851-1912)⁵⁴, celebru ministru al Instrucțiunii, care prin reforma învățământului din 1898 a creat bazele unei dezvoltări fără precedent. Intelectualitatea și preoțimea formată în această vreme au realizat România Mare. Atunci cred că s-a introdus sau s-a completat ectenia de la ieșirea cu Sfintele

⁵³ Niculae Șerbănescu, *Facultatea de Teologie a Universității din București. O sută de ani de la înființare 1881-1948-1981*, B.O.R., 99, 1981, 9-10, pp. 1018-1093.

⁵⁴ Ca ministru al Instrucțiunii și Cultelor a luat măsuri pentru extinderea rețelei școlilor „primare” sătești și a școlilor de meserii. A inițiat reforma învățământului seminarial și superior în 1898 și a învățământului profesional. A introdus liceul trifurcat: cursul superior cu secția clasică, modernă și reală. Pentru consecințele acestei legi asupra învățământului teologic universitar, v. N. Șerbănescu, *op. cit.*, pp. 1068-1073 și M. Păcurariu, *Istoria învățământului...*, pp. 989-993 (pentru seminarii), p. 993 și urm. (pentru învățământul superior).

Daruri, când se pomenesc eroii, „care s-au jertfit pentru întregirea neamului și slava Sfintei noastre Biserici”. Școala și Biserica de atunci au modelat laici de mare valoare, care au apărat credința strămoșească în perioada interbelică de curente raționalist-atee, ori ideologii politice: așa au făcut Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Nicolae Paulescu, Simion Mehedinți, Ion Petrovici, Sextil Pușcariu, Victor Barbilian și alții. Facultatea de Teologie din București, prin profesorul Teodor M. Popescu și alți colegi și prieteni, a inițiat și prezentat conferințe cu dezbateri publice la Sala Dalles din București, cu teme deosebit de actuale atunci și astăzi⁵⁵.

În Transilvania, unde problemele religioase erau mai complicate din cauza diversității etnice și confesionale, a luat ființă în 1933, la Cluj, Frăția Ortodoxă Română (F.O.R.), condusă de primul rector al Universității Românești, savantul Sextil Pușcariu și de un comitet cu personalități prestigioase. F.O.R. venea cu un program de renaștere națională prin ortodoxie⁵⁶. Obiectivele principale erau:

1. Concentrarea mirenilor într-o mare organizație religioasă, menită să fie izvorul înnoirii morale a intelectualității românești și prin ea a ortodoxiei, ca temelie de renaștere sufletească a Statului întregit.

2. Învățământului religios din școli să i se dea atențiune mai mare și el să fie încredințat unor cateheți, capabili să facă din catedrele lor un apostolat.

3. Membri F.O.R. aveau menirea să transpună credința ortodoxă în viața familiei și în societatea românească, impunându-i treptat principiile ei de comportare morală. Este marea problemă a apostolatului laic, care trebuia să fie o acțiune de susținere a apostolatului preotesc.

4. Prevenirea și combaterea acțiunilor dăunătoare Bisericii Ortodoxe și Statului Român, provocate de atei, sectari, eterodocși, militanți de prozelitism, comuniști, revizionști, care tulbură pacea Bisericii și ordinea de Stat.

5. Asistența socială în spiritul Evangheliei față de săraci, bolnavi, orfani, neputincioși.

6. Cultivarea cultului eroilor, a mucenicilor ortodoxiei românești și păstrarea tradițiilor și datinilor strămoșești.

Pentru fiecare din aceste obiective Statutul de organizare prevedea metode și mijloace amănunțite de realizare a lor.

⁵⁵ Despre viața și activitatea misionară a profesorului Teodor M. Popescu, v. Adrian Gabor, *Studia ecclesiastica. Contribuții în domeniul Istoriei Bisericești ale profesorilor de la Facultatea de Teologie din București (1881-1989)*, București, 2003, p. 78 și urm. Tot aici și alți profesori de la aceeași facultate.

⁵⁶ (Referent), *Frăția Ortodoxă Română*, în *Apostolul*. Curierul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din București, anul X din 15 martie 1933 și Cuvântarea I.P.S. Patriarh Miron cu ocazia înființării Frăției Ortodoxe Române în Cluj din Duminica Ortodoxiei, 5-III-1933, *ibidem*, pp. 66-67. Dr. I. Matei, secretar general al F.O.R.-ului, *Frăția Ortodoxă Română. Obiective și Metode*, Cluj, 1933, 15 p.; I. Matei și Sextil Pușcariu, *Moțiunea votată de Congresul general al Frăției Ortodoxe Române (F.O.R.), ținut la Sibiu la 28-29 octombrie 1934*.

Tot în Transilvania, în perioada interbelică, a luat ființă și a activat Asociația misionară „Oastea Domnului”. Disponând de o tipografie proprie, ea a reușit să tipărească revista săptămânală *Iisus Biruitorul*, cărți și broșuri religioase, care au avut un mare ecou în mediul rural și urban, în special în rândurile categoriilor sociale medii și de jos. Din păcate, Oastea Domnului, prin programul și atitudinea președintelui ei, pr. Iosif Trifa, a ieșit de sub autoritatea Mitropoliei Ardealului, a cărei binecuvântare de funcționare o primise și s-a ajuns la conflicte regretabile.

În Muntenia a funcționat cu succes Asociația misionară „Patriarhul Miron”, cu un program care se adresa tuturor categoriilor sociale, dar succesul cel mai mare l-a avut la nivel popular. Deși condusă de arhimandritul Teofil Ionescu, ea era predominant laică. Adunările aveau loc duminica după masă, pe strada Sfinții Apostoli din București, într-o clădire proprie, cu sală de conferințe, spații de cazare pentru tinerii săraci, o cantină cu program zilnic pentru sărmani și curte. Broșurile care au apărut și revista *Cuvânt bun* au fost tipărite de către Institutul Biblic și de Misiune al B.O.R. Succesul acestei asociații s-a datorat și faptului că programul de catehizare era dublat de cel filantropic. Mulți oameni și-au schimbat viața, iar destui evrei și chiar arabi s-au botezat. Sufletul asociației a fost președintele ei, arhim. Teofil Ionescu, care a putut obține sprijinul patriarhului Miron, al vicarilor patriarhali, al Arhiepiscopiei Bucureștiului și al unor laici evlavioși, avocați, medici, juriști, scriitori. După plecarea sa în străinătate, către sfârșitul celui de-al II-lea război mondial, conducerea a fost preluată de laici, care au asigurat continuitatea la nivel inferior, dar au reușit să-i mențină existența până la sfârșitul anului 1947, când a luat sfârșit Regatul României și s-a instaurat Republica Populară Română. Atunci au dispărut și celelalte asociații misionare, de care am vorbit și altele din țară, nementionate aici.

După 1989 s-a creat în România o situație nouă – politică și economică – pe care cei mai mulți dintre noi o cunosc. Noile realități românești au făcut posibilă apariția multor asociații, fundații, societăți, din care amintesc doar câteva, considerate de mine mai importante, unele fiind de fapt reveniri și reactualizări ale celor din trecut. Între acestea menționez F.O.R., care s-a reorganizat cu centrul la București și și-a lărgit activitatea la mai multe provincii românești, față de cea din perioada ante-belică, centrată pe Transilvania, și anume: Muntenia, Dobrogea, Moldova și mai puțin Transilvania. Față de statutul de organizare al F.O.R. din trecut, care avea în vedere cu precădere pe intelectuali, cea nouă și-a extins aria de acțiune la toate categoriile sociale. Activitatea noii F.O.R. a cunoscut realizări frumoase în primii 10 ani de după reînființare (1990), pe plan cultural-artistic, publicistic și filantropic⁵⁷. În momentul de față lucrarea ei stagnează, cu excepția Iașului, unde mai e o licărire de activitatea datorită unor foarte puțini entuziaști. Cauza principală rezidă în faptul că în structurile organizatorice centrale și locale

⁵⁷ Em. Popescu, *Frăția Ortodoxă Română rediviva*, B.O.R., 1991, 4-6, pp. 30-37; idem, *Frăția Ortodoxă Română în anul 1997*, G.B., 44, 1998, 1-4, pp. 116-118; *10 Întrebări și răspunsuri despre ce este și ce vrea Frăția Ortodoxă Română și alte texte ziditoare de suflet*, București, 32 p.

nu mai sunt oameni entuziaști, cu zel pentru misiune. O altă cauză importantă este lipsa de resurse financiare, care în perioada celor 10 ani trecuți, mai puteau fi găsite la sponsori, unele biserici, dar binefăcători modești. Acum aceste resurse au dispărut aproape cu desăvârșire. Resursele proprii, care ar putea proveni din cotizatii, sunt greu de dobândit ori chiar imposibil, de aceea s-a și renunțat la ele.

O a doua asociație misionară, care a supraviețuit perioadei comuniste, este „Oastea Domnului”, reorganizată la Sibiu, dar cu filiale în țară. Nu-i cunosc activitatea, ca să pot vorbi de ea. Se pare că o parte din grupările ei a intrat sub autoritatea BOR și este condusă de pr. prof. dr. Vasile Mihoc de la Sibiu. Altele sunt autonome.

Două noi asociații după 1989 merită să fie menționate aici: „Asociația studenților creștini ortodocși români” (A.S.C.O.R.) și „Asociația medicilor și farmaciștilor ortodocși români” (A.M.F.O.R.).

În cca 14 ani de activitate, A.S.C.O.R.-ul a înregistrat frumoase realizări printre studenții de la diferite facultăți, iar acum am impresia că se află doar pe linia de plutire. În toate asociațiile, rolul deosebit de important pentru viabilitatea lor îl are comitetul restrâns și mai ales președintele. Un astfel de comitet trebuie să se îngrijească din vreme de asigurarea succesiunii, lucru esențial pentru mediul studentesc, unde schimbările sunt obligatorii la 4-6 ani.

Și A.M.F.O.R.-ul este o creație nouă, cu rezultate, se pare, mulțumitoare. Nu cunosc activitatea acestei asociații decât din relatări tangențiale, deci incomplete.

Mai există o „Ligă a tineretului ortodox român” (L.T.O.R.) despre care n-am auzit să fi realizat ceva.

Personal cred că nu trebuie înființate prea multe asociații care să aibă la bază profesia (medici, juriști, militari, economiști, agricultori, apicultori, argintari, aurari, fierari, săpunari, măcelari, cămătari, sportivi etc.), ci toate aceste categorii și altele asemenea să aparțină unei asociații mari, iar credința ortodoxă să-i unească pe toți într-o comunitate armonioasă. Diversitatea cunoștințelor, a profesiilor poate aduce avantaje reciproce și chiar frumusețe ca într-un câmp cu flori, cu arome și culori diferite. Se întâmplă ca unele asociații să fie întemeiate din orgolii, din dorința de a conduce ori de a-și face imagine.

În ce privește programul de urmărit, multe teme din cele pe care le-au avut asociațiile ante-belice, mai ales F.O.R.-ul, rămân valabile, cu toate că istoria s-a schimbat mult. În plan religios, cel mai important lucru de făcut este *catehizarea* întregii societăți, care din cauza comunismului și a altor curente, propagate cu repeziciune în și din orice parte a lumii, are curențe mari în cunoașterea și trăirea vieții cu adevărat creștine. Catehizarea trebuie să pornească de la parohie, din școala primară și din familie, apoi să se continue în școlile secundare și în cadrul asociațiilor creștine. F.O.R.-ul și alte asemenea asociații nu pot desfășura o activitate sistematică de catehizare, ci doar s-o îmbunătățească. Sarcina catehizării rămâne în principal în seama parohiei, care este, de fapt, prima celulă vie a Bisericii, și apoi a școlii. Această catehizare este bine să se facă săptămânal, duminica după amiază, conform unui program sistematic, teoretic și practic, cu expuneri ale învățăturilor de bază ale credinței, discuții, seminarizări, antrenarea credincioșilor în acțiuni umanitare și cultural-artistice. Întâlnirile de duminică după-amiază să devină un lucru plăcut și de aceea dorit de credincioși, o destindere.

Desigur, sarcina principală a catehizării revine preotului, care începe duminica dimineată în predică și o continuă în expunerile de după amiază. El poate fi ajutat de colegi predicatori ori teologi laici autorizați. Se pot face lunar întruniri interparohiale, mai mari sau mai mici, uneori chiar la nivelul protopiatului, ca schimb de experiență. Predica din biserică și cuvântul de învățătură de la cateheza duminicală să fie urmate de vizite și povețe în familiile credincioșilor. Mai mult ca oricând laicii au nevoie de o îndrumare. Niciodată în istoria noastră ei n-au fost atât de neinstruiți și debusolați, iar urmările dezastruoase se văd zilnic în tot ceea ce constatăm că se întâmplă în societatea românească. La ignoranța lor religios-morală se adaugă propaganda acerbă ateist-imorală, care se face fără odihnă prin mass-media și prin alte mijloace. Laicii devin astfel o pradă ușoară, pentru „cel care aleargă fără odihnă și caută să înghită pe cel nepregătit”. Neancorarea lor solidă în credința ortodoxă îi duce uneori în situația de a o părăsi, pentru avantaje materiale, atunci când se află ca emigranți în țări străine, creștine de altă confesiune ori chiar islamice. Degradarea la un nivel atât de scăzut a pregătirii religioase a laicilor români se datorează în primul rând perioadei comuniste, când nu se putea face catehizare, dar și lipsei de pregătire și activitate a preoților. Atâta timp cât parohiile se aflau până la al doilea război mondial într-o societate oarecum închisă, pericolul slăbirii ori pierderii credinței era mic. Lucrarea preoților se limita atunci la săvârșirea slujbelor obișnuite, iar activitatea catehetică, rară, depinzând de zelul mai mare ori mai mic al preoților. Preocuparea constantă pentru formarea religios-morală a laicilor n-a fost o regulă generală în Biserica noastră, cu atât mai puțin pentru intelectuali, care au început să se depărteze de ea, așa cum am spus, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Spre deosebire de Grecia, unde intelectualii sunt aproape de Biserică și activează în cadrul ei, în România situația este cu totul alta. Acest lucru este regretabil, fiindcă intelectualitatea joacă rolul principal în societate, ori o indiferență, poate chiar ostilitate față de Biserică, îi pot aduce mari prejudicii. Readucerea intelectualilor în sânul Bisericii este un obiectiv strategic atât de important, încât el poate fi asemănat cu convertirea de către apostoli mai întâi a orașelor din lumea veche, după care satele au fost cucerite mai ușor. O pregătire teologică bună a preoților le-ar permite să predice la nivel corespunzător, care să mulțumească și pe intelectuali. Chiar dacă darul oratoriei nu este dat tuturor, consider că o predică bine pregătită, consistentă și accesibilă ascultătorilor, își atinge scopul. Există și o predică prin *ținută*, adică prin comportarea exemplară a preotului, ca persoană investită cu putere sacramentală, ca soț și tată de familie, în fine ca *părinte* al întregii comunități. Sfântul Ioan Gură de Aur, spune despre părintele său spiritual, patriarhul Meletie al Antiohiei, că nu era neapărat necesar să vorbească și să învețe, ci simpla lui înfățișare îndemna la săvârșirea virtuților.

Dacă o importanță așa de mare o are catehizarea, aceasta nu înseamnă că ea este o *cămașă* bună pentru toate vârstele, categoriile sociale, nivelul intelectual, pentru oraș și sat. Ea trebuie să țină seama de puterea de înțelegere și receptare a auditoriului.

În ce privește locul unde se poate face catehizarea, cel mai potrivit este biserica ori casa special construită în acest scop, așa cum am văzut în unele parohii, care și-au construit biserici după primul război mondial. În Grecia, la bisericile

noi, am văzut spații de catehizare pentru copii, adolescenți și tineri special destinate din construcție. Tot acolo sunt și biblioteci, cu cărți de împrumut ori pentru citire pe loc. Spațiile acestea devin pentru tineri un fel de club, unde se adună în timpul liber. Un îndrumător mai în vârstă sau chiar tânăr, dar cu experiență, discută cu ei probleme care-i preocupă. Evident că aceste condiții la noi nu pot fi deocamdată îndeplinite decât foarte rar, de aceea trebuie să ne adaptăm la posibilitățile noastre.

În ce privește A.S.C.O.R.-ul, trebuie să se știe că în cadrul F.O.R. a existat și ramura ei studențească, denumită F.O.R.S. Ascoreni să se informeze despre programul de atunci, care, în principal, rămâne valabil și astăzi, așa cum este cazul și cu F.O.R.-ul. Predecesorii noștri au intuit cu perspicacitate care erau marile probleme ale Bisericii și neamului românesc după primul război mondial și au definit magistral ce și cum trebuie ele rezolvate în contextul istoric dat. Chiar dacă de atunci s-au scurs trei sferturi de veac și peste români a trecut tăvălugul comunismului, cu consecințe grave în toate domeniile, totuși multe din păcatele mari, care trebuiau lecuite în societatea românească s-au perpetuat și chiar acutizat. În multe cazuri, antidotul propus atunci rămâne valabil, numai că el astăzi trebuie administrat la un gramaj mai puternic. Să citim, deci, bine ce au gândit și dorit să facă strămoșii și să ne străduim cei de astăzi să împlinim cât mai mult din năzuințele lor. De aceea, nu consider necesar să prezint aici propuneri metodologice amănunțite, fiindcă cele ale predecesorilor sunt ușor adaptabile astăzi. Cel mai important lucru pentru laici consider că este *crediința ortodoxă*, fundamentată pe Sf. Scriptură, Sf. Tradiție și operele Sf. Părinți. Aceasta le-ar fi sprijin permanent în viață, i-ar întări în fața ademenirilor la păcat și ar fi izvor de fapte bune, așa cum este dragostea de Dumnezeu. Un apel al Bisericii la asemenea laici credincioși n-ar rămâne fără răspuns pozitiv, ba chiar n-ar aștepta să fe solicitați, ci ar acționa din propriu îndemn. Am avea, astfel, în fața noastră apostolatul laic, pe care-l preconiza F.O.R. încă de la începuturile ei. Strădaniile Bisericii ar trebui să se îndrepte spre formarea cu adevărat creștină a laicilor, iar dacă acest lucru s-ar realiza am avea cu adevărat o instituție foarte puternică.

În încheiere, reiterez că laicatul este un component esențial al Bisericii și de modul cum își asumă credința creștină și o trăiește depinde soarta Bisericii și a țării. „Un popor ca și fiecare om în parte atâta prețuiește, cât a luat din învățătura lui Hristos și cât a reușit să pună în practică”, a zis un savant român credincios (Simion Mehedinți).

Lay people in the Romanian Orthodox Church – historical outline

Lay people are together with the clergy the Church of Christ and the term „lay“ comes etimologically from „laos” (greek) which means people, nation. The author of this study, Prof. Dr. Emilian Popescu, offers an historical and theological analysis of the involvment of lay people in the life of the Church and also the patristic ground for a better understanding of its role inside the Body of Christ, that is the Church. Great Fathers of the Church bring their contribution on that as: Saint Basil the Great, Tertulian, Saint Clement of Rome etc. During the Middle Ages the great tradition of Byzantine society and the importance of the lay people into the life of the Church developped differently in the countries with Orthodox majority.